THE HISTORIES OF LITERATURE BETWEEN FORM AND SUBSTANCE

Roxana-Oana Mîndru

PhD. Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș

Abstract: Literature and its history don't evolve at the same speed some would say. So when literature passed through its post-modernist phase, it took literary history some time to adjust to the new realities of the literary world. After all, history is not supposed to present reality as it happens, but rather to analyze things that have already happened. How closer to the present should history, literary or otherwise, come and see, it has been the object of debate for many centuries now. But regardless of that debate, we cannot contest that literary history follows roughly the same path as its object, literature. The currents, changes, social and political pressures that literature feels, literary history will feel too, some even more acutely than its object.

It's no wonder then, that post-modernist literary history knows some major changes. Just like literature redefined itself and its forms, literary history redefined not only what it will study but also what will constitute literary history. This study reflects the way the world of literary history changed after post-modernism, but also how the world of Romanian literary history changed to respond to a dual push: the world's new trends as well as the social, political and cultural pressures of a post-communist society.

Keywords: sociology of literature, post-communism, cultural history, transdisciplinarity, literature

Dacă este să analizăm evoluția conceptului de istorie literară observăm că acesta a cunoscut o progresie aproape organică am putea spune. De la istoria literară ca simplă înșiruire de opere și autori, la istoria literară ca parte a istoriei culturii, aceasta ajunge mai apoi să fie aproape indisolubil legată de critica literară. De aceea ne este foarte greu să facem o deosebire clară între tipurile de istorie și cele de critică literară.

Dacă istoria literară constituie un fapt în sine, tipuri clasice de critică literară precum eseul sau recenzia ajung la rândul lor să facă parte din istorii literare. Și ce putem spune despre monografie? Aceasta se află numaidecât la intersecția dintre critica și istoria literară, fără a fi părtinitoare nici uneia. Ne este cu atât mai dificil să le separăm odată cu anii '90, când istoriile literare devin culegeri de monografii, de studii, eseuri și recenzii și mai ales când își fac apariția atlasele literare sau chiar geografiile literare. Mai ales, în acest conglomerat aparent haotic unde oare am putea situa dicționarele literare? Acestea prezintă cu siguranță elemente bio-biliografice și aprecieri critice ale autorilor și operelor acestora, dar în același timp, prin însăși capacitatea lor de depozitari de date literare într-un anume context ele par mai degrabă avatari ai istoriei literare.

O altă dificultate ne este dată de limitele mai degrabă vagi în care istoria literară își regăsește definițiile. De la Wellek și Warren, la Marino și Manolescu, definițiile a ceea ce poate fi considerat istorie literară în formă sau a fondului care ar trebui să constitue obiectul istoriei literare variază.

Ca o concluzie a celor spuse mai sus, acest studiu nu se va axa deci pe examinarea, analiza și exemplificarea doar a acelor tipologii formale care au devenit formele consacrate ale istoriei literare ci ne vom aventura deci și spre forme ce țin mai degrabă de critica literară care

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

au devenit între timp însă tipologii de graniță care pot caracteriza ambele concepte literare. Vom trata de asemnea unele tipuri mai nou apărute și a căror situare se dovedește mai problematică ca de pildă geografia literară sau atlasul literar. Nu în ultimul rând, ne vom apleca asupra dicționarelor literare, încercând să înțelegem rolul pe care acestea îl ocupă în noul peisaj literar de după 1989 și modul în care acestea au influențat acest peisaj. La urma urmei, scopul acestui studiu este de a analiza direcțiile spre care istoria literară se îndreaptă și nu putem face aceasta decât reliefând modul în care aceste forme, specifice critice sau istoriei literare sau aflate la granița dintre concepte au dus la creearea peisajului literar al epocii în care ne aflăm.

Noțiunea de istoria literaturii stă sub semnul unui echivoc fundamental: obiectul este confundat cu disciplina și metoda de studiu. În primul sens, istoria literaturii înseamnă totalitatea operelor literare apărute în istorie, în succesiune, într-o perioadă determinată. În cel de al doilea, istoria literaturii (-rară) definește o disciplină, o metodă, o „știință a spiritului", a cărei tehnică urmează a fi definită. Planurile sunt radical deosebite, chiar contradictorii: istoria literaturii nu este istorie, în timp ce istoria literaturii nu este a literaturii. Cum se explică acest paradox? În primul rând, obiectul istoriei literare este în mod necesar opera literară ca fenomen estetic. Întâi au apărut operele, apoi nevoia „istoriei" lor. Există opere literare, care se succed în timp, care se cer recunoscute și studiate ca atare. De unde necesitatea fundamentală a Istoriei literare de la se întemeia pe un concept estetic, pe o definiție a „literaturii". Fără clarificarea prealabilă a specificului literar, nu poate fi precizat nici obiectul și, în funcție de el, nici metoda istoriei literare, ca istorie a artei literare, situație analogă cu a criticii literare. În același timp însă, faptul că obiectul istoriei literare - opera literară - constituie în același timp un fenomen estetic și istoric, sau mai precis un obiect estetic, cu un anume „orizont" istoric, într-o anume „situație" istorică, nu schimbă cu nimic realitatea. Cărțile, fără excepție, sunt integrate unei deveniri, unui flux istoric (de unde și ideea „evoluției"), au un „miez" istoric. Într-un moment istoric, totdeauna unic, repetabil, apare o operă, care „răspunde" cu mijloace literare unei singure „situații". Mai întâi, prin însăși existența sa, de operă concepută și ivită la un moment dat. Este ea și numai ea, acum și nu în altă împrejurare, sau altă dată. În terminologia germană, personalitatea literară ca Zeitpunki, „trăit" și transfigurat literar, mod de a concilia particularul și generalul în istorie și literatură[1].

Deci ca și formă literară istoria literaturii este greu de definit. La celălalt capăt al spectrului avem însă formele criticii literare.

Într-un interviu acordat lui Constantin M. Popa în revista *Mozaicul,* Iulian Boldea vorbeşte deschis despre viitorul istoriei literare drept subiect şi disciplină. Potrivit acestuia: „Istoria literaturii nu e, în opinia mea, nici desuetă, nici nefrecventabilă, cel puţin la noi. În Occident, percepţia istoriei literare, ca lucrare de mari dimensiuni, este, într-adevăr, aceea a unei discipline desuete, anacronice, care supravieţuieşte ineficient din secolul al XIX-lea."[2].

Criticul Iulian Boldea reia niște idei mai vechi când vorbește de faptul că formele criticii literare sunt strâns legate de capacitatea acestei discipline de a putea investiga în mod corect și adecvat universul imaginar și formal al operei literare. Potrivit acestuia formele respective sunt:

a) *articolul* (lat.articulus – articulație) este o formă a disertației ce constă în tratarea unei teme literare.

b) *cronica literară* este o formă a disertației, denumită așa datorită apariției sale periodice (zilnic, săptămânal, lunar) în paginile revistelor. Cronica literară constă în relatarea și comentarea celor mai recente apariții editoriale.

c) *recenzia* reprezintă o analiză, o dare de seamă critică asupra unei cărți literare sau științifice. Într-o recenzie criticii aplică propriile priviri estimative la mișcarea și evoluția literaturii contemporane. Concisă, fără a avea întinderea unui studiu, recenzia are ca scop

[1] Adrian Marino, *Istoria literară,* în „Anuar de lingvistică și istorie literară", XX, Cluj-Napoca, 1969, pp. 2-3.

[2] Constantin M. Popa, *Interviu cu Iulian Boldea,* în revista *Mozaicul,* nr. 13/2012.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

informarea cititorilor asupra lucrării respective, scoțându-se în evidență meritele sau scăderile acesteia.

d) *eseul* – e o formă de notație a unor observații personale, cu caracter reflexiv, în care se aduc, cu o deplină libertate de mișcare spirituală, sugestii de cunoaștere pe teme diverse. Eseul se relevă ca un exercițiu critic nesistematic prin excelență. Eseul se află la interferența filosofiei cu literatura.

e) *monografia* reprezintă un studiu de profunzime în care se tratează, amănunțit și în întregime sub toate aspectele, o problemă din domeniul artei sau literaturii. După conținut monografiile pot fi: literare (*Viața lui Mihai Eminescu* de C. Călinescu), istorice, sociologice etc..

Monografiile critice se referă fie la viața și opera unui scriitor, la un curent literar sau la destinul unui geniu.Un exemplu foarte elocvent este monografia lui E. Lovinescu intitulată *Titu Maiorescu și contemporanii lui*. Pe lângă rigoarea științifică, monografiile trezesc interesul și prin unele calități artistice precum prezența unor narațiuni organizate epic, inserția unor portrete individualizate sau a unor caracterizări evocatoare. Monografiile sistematice pot totuşi fi şi exerciţii de istorie literară, deoarece, pe lângă elementul critic ele urmăresc de asemenea un element istorico-cronologic privind viaţa şi opera autorului, încadrarea acestuia în curente sau mişcări literare. Monografie se află deci sincretic la interferenţa dintre critica şi istoria literară, cu atât mai mult în zilele noastre, când viitorul istoriei literare şi al formelor pe care aceasta alege să le adopte este incert.

Privind scopul istoriei literare astăzi, Iulian Boldea concluzionează că: „Un obiectiv important al oricărei istorii literare ar trebui să fie, cred eu, reconsiderarea unei anumite opere literare, revizuirea unor opinii sau ipoteze istorico-literare care au patina timpului, reevaluarea importanţei, a locului unor scriitori într-un anumit context istoric, social sau chiar politic. Iar o astfel de operaţiune de reevaluare a textelor literare sau a autorilor lor presupune tocmai o eliberare de tirania modelelor, o recuperare a unor scriitori uitaţi sau aflaţi în penumbra investigaţiei curente, după cum presupune şi asumarea riscului de a destrăma false prestigii sau glorii lipsite de fundament estetic.”[3].

Este destul de limpede până aici. Pe deoparte avem istoria literară a cărei definiție este la fel de vagă precum formele sale, iar pe de altă parte avem formele criticii literare care par cât se poate de limpezi. Lucrurile însă nu sunt chiar atât de simple pe cât ar părea la o primă privire.

Direcțiile spre care ne îndreptăm în istoria literară nu mai permit o atât de clară separare a acestor forme. Avem de a face cu noi tipuri care exemplifică aceste direcții. În studiul său intitulat *O cercetare critică asupra istoriografiei literare românești,* Andrei Terian identifică trei astfel de noi tipuri. Un prim tip ar fi cel al istoriilor literare „revizioniste”, care s-au afirmat încă din deceniul al nouălea, ca urmare a emergenței noilor discipline care au repus în discuție atât compoziția, cât și legitimitatea canonului literar occidental. E vorba, cu alte cuvinte, despre istoriile literare inspirate de studiile culturale, de studiile postcoloniale, de „noul istorism”, deconstructivism, psihanaliză lacaniană, „studii de gen” (gender studies) – pe scurt, de toate acele orientări pe care un conservator precum Harold Bloom le-a anatemizat prin sintagma „Școala Resentimentului”[4]. În afara premiselor revizioniste, ceea ce individualizează majoritatea acestor istorii este faptul că ele sunt lucrări în colaborare, scrise de echipe de autori care nu-și mai propun să acopere în mod exhaustiv obiectul, ci să-l sondeze prin diverse abordări, nu întotdeauna convergente, și să submineze astfel modelul „marilor narațiuni” naționaliste, organice și teleologice moștenit din secolul al XIX-lea. Exemplele din această categorie sunt, desigur, numeroase dar menționem doar istoria literaturii franceze editată de

[3] *Ibidem.*
[4] Harold Bloom, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, Harcourt Brace & Company, New York, 2004, p. 4.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

către Denis Hollier[5] și aceea, mai nouă, a literaturii americane, coordonată de către Greil Marcus și Werner Sollors[6].

Un al doilea tip care caracterizează o a doua direcție așa cum sunt ele descrie de Andrei Terian îl reprezintă istoriile literare transnaționale, care apar cu o frecvență sporită începând cu anii '90, pe fundalul intensificării procesului de globalizare și al dezvoltării teoriilor privind World Literature. De cele mai multe ori, aceste istorii se structurează pe o platformă teoretică eclectică, ce mai include atât abordări de tip „revizionist", cât și elemente preluate din discipline precum istoria mentalităților sau geografia culturală[7]. Și în cazul de față, spune autorul, am putea da o mulțime de exemple, dar probabil că cele mai reprezentative rămân istoriile literare realizate în ultimul deceniu sub egida ICLA și publicate în prestigioasa colecție *Comparative History of Literatures in European Languages* a editurii John Benjamin. Mai mult, există deja în momentul de față suficiente indicii că asemenea abordări se vor extinde în curând pe o scară globală – dovadă proiectul Literature:. Dar, desigur, aceasta nu înseamnă că perspectiva transnațională nu poate fi aplicată și la scara unei singure literaturi, după cum o arată propunerea de istorie a literaturii franceze coordonată de către Christie McDonald și Susan Suleiman[8].

În fine, o a treia direcție pe care autorul găsește util să o menționeze reprezintă unul dintre cele mai recente programe istoriografice, și anume istoria literară cantitativă, care, deși se află deocamdată în stadiu embrionar, și-a dovedit deja eficiența în principal prin cercetările lui Franco Moretti[9], desfășurate în domenii precum relațiile interliterare, geografia literară și teoria genurilor. E drept că, până în momentul de față, această metodă nu a produs o istorie completă a uneia sau a mai multor literaturi. Și s-ar putea ca istoria literară să nu fie niciodată capabilă să abordeze în mod satisfăcător doar din punct de vedere cantitativ o întreagă literatură. Însă unele dintre istoriile literare deja citate mai sus au recurs deja, chiar dacă doar în parte, la ajutorul abordărilor cantitative și au ajuns la rezultate a căror utilitate nu mai poate fi contestată[10].

Andrei Terian identifică în continuare o serie de elemente comune pe care aceste direcții sau tipuri par să le împărtășească, cel puțin primele două. În primul rând, spune acesta „istoriile literare recente sunt scrise rareori de către un singur cercetător, căruia i se preferă din ce în ce mai mult colectivele de autori; această trăsătură se explică, de bună seamă, prin dificultatea, dacă nu chiar prin imposibilitatea unui singur om, oricât de cultivat și de dotat, de a mai stăpâni în momentul de față informația acumulată cu privire la o singură literatură, fie ea și dintre acelea considerate minore sau periferice"[11].

Pe de altă parte, afirmă el, un obiectiv afirmat constant de către numeroși coordonatori de istorii literare este dorința de a se rupe de modelul național, organicist și teleologic care a dominat istoriografia literară europeană de la începutul secolului al XIX-lea până spre mijlocul secolului trecut; în acest context, obiectivul urmărit de majoritatea istoricilor literari este acela de a surprinde nu atât continuitatea, cât discontinuitățile istorice – fapt realizat în egală măsură

---

[5] Denis Hollier (ed.), *A New History of French Literature. A Panorama of Literature in Its Cultural Context – Music, Painting, Politics, and Monuments Public and Private*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 1989.

[6] Greil Marcus, Werner Sollors (eds.), *A New Literary History of America*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 2009.

[7] Mario J. Valdés, Djelal Kadir (eds.), *Literary Cultures of Latin America: A Comparative History, vol. I-III*, Oxford University Press, New York, 2004.

[8] Christie McDonald, Susan Rubin Suleiman (eds.), *French Global: A New Approach to Literary History*, Columbia University Press, New York, 2010.

[9] Franco Moretti, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*, Verso Publishing, London/ New York, 2005.

[10] Andrei Terian, *O cercetare critică asupra istoriografiei literare românești,* Volumul I al Conferinței „European integration-between tradition and modernity" , Editura Universității „Petru Maior", Tîrgu Mureș, 2005, pp. 1231-1232.

[11] *Ibidem*, p. 1233.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

prin multiplicarea perspectivelor (consecință fatală a scrierii în colaborare a istoriei, ca și prin fragmentarea lor (istoriile literare recente nu mai urmăresc o analiză exhaustivă a obiectului, căreia i se preferă o serie de „sondaje" mai mult sau mai puțin aleatorii în trecutul literar.

Unul dintre modele care pare să fi decăzut din preferințele istoricilor și cercetătorilor literari este cel organicist. Îndepărtarea de acesta se face prin atenția sporită acordată grupurilor marginale, minorităților etnice, religioase, sexuale și sociale, ale căror „voci" au fost până acum reduse la tăcere de istoriile literare „canonice". Această mutație a fost posibilă, desigur, datorită disciplinelor „revizioniste" precum studiile postcoloniale sau feministe, care au contestat atât legitimitatea perspectivelor din care au fost scrise istoriile literare tradiționale, cât și ierarhiile de valori stabilite de către acestea[12].

O atare schimbare de perspectivă a fost pregătită de o alta, constând în adoptarea unei viziuni instituționale asupra fenomenului literar. Potrivit acestei poziții, inspirate în bună măsură de materialismul cultural, de teoria discursului a lui Michel Foucault și de constructivismul social, literatura încetează a mai fi un limbaj privilegiat și devine un discurs „ca toate celelalte", generat de anumite instituții și aflat în diverse raporturi de putere cu alte tipuri de discurs din cadrul unei anumite societăți; de aici, o abordare contextualizantă a fenomenului literar, care pornește de la încercarea de a determina funcția literaturii într-un anumit timp și loc, funcție care îi prescrie și, în același timp, îi definește „regulile jocului". De materialismul cultural se plânge și Ion Simuț când vorbește despre cultura de divertisment și de poezia pentru care nu mai există un public larg și care a fost deci nevoită să se mute în cercuri din ce în ce mai restrânse până când aceasta va dispărea în cele din urmă cu totul[13].

Mai mult, crede Terian, nu doar raporturile literaturii cu alte tipuri de discurs, ci însăși statutul său ca discurs „propriu", dotat cu o „esență" și cu niște frontiere bine definite e pus la îndoială în multe dintre istoriile literare actuale. Ca urmare a acestui fapt, ele analizează adeseori nu doar opere cuprinse în genurile literare tradiționale (poezie, proză, teatru, critică), ci și texte pe care clasificările generice uzuale le-ar defini ca lucrări istoriografice, jurnale, scrieri de călătorie, manifeste politice sau opere filosofice. În noile istorii literare își găsesc loc nu doar Pound, Kafka și Brecht, dar și Michelet, Freud și Derrida[14].

Consecința acestor fenomene este faptul că valoarea artistică ajunge să fie chestionată în aceeași măsură ca și literalitatea: din moment ce literatura nu mai are niște frontiere precise și unanim acceptate, ci limitele ei sunt rezultatul intereselor unui anumit grup social dominant sau, pur și simplu, fenomenul literar se caracterizează printr-o anomie constitutivă, e de la sine înțeles că încercarea de a constitui un canon legitim se confruntă cu mari dificultăți sau devine de-a dreptul imposibilă. Tocmai de aceea, atunci când nu vizează în mod programatic o „revizuire" a canonului, unele dintre istoriile literare actuale renunță la pretenția de a mai stabili un canon și privesc toate operele literare ca pe niște efecte sau reflexe ale anumitor structuri caracteristice societății care le-a produs[15].

Vedem deci cum din nou discuția se poartă aproape obsesiv în jurul canonului. Cine îl face, cine îl neagă. Există un nou canon? Dar mai ales este necesar un canon de orice fel? Totul pornește de la ideile literare. Ideile literare (sau de orice altă natură) nu apar niciodată izolate decât prin abstractizare, ci integrate numai unor rețele asociative și „câmpuri lingvistice". În jurul unui nucleu semantic, destul de oscilant, imprecis, fragil, predispus la dezagregare, tinde să se grupeze un câmp asociativ vast, destul de instabil, o vegetație mai mult sau mai puțin parazitară, care-și deplasează și denaturează inevitabil înțelesul. Sinonimiile, omonimiile

[12] *Ibid.*
[13] Ion Simuț, *Comentarii critice: Ce s-a întâmplat cu literatura română în post-comunism. Simptomatologie generală,* în „România literară", nr. 6/2008.
[14] Andrei Terian, *op. cit.*, p. 1234.
[15] *Ibidem*

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

virtuale sau reale, afinitățile, asociațiile de idei (*science/conscience*, *connaissance/co-naissance* etc), *the great chain of being* etc., își aduc contribuția lor la sporirea densității semantice a termenilor literari și, implicit, la obscurizarea și confuzia lor perpetuă. Asociațiile de idei produc interferențe, aglutinări, suprapuneri totale sau parțiale de sensuri, cercuri semantice care tind să se întretaie în diferite puncte, prin conexiuni și sisteme de relații de natură să amplifice și în același timp să complice conținutul oricărui concept literar. În măsura în care orice idee literară se asociază și interferează o serie întreagă de alte idei literare, dilatarea semantică devine inevitabilă. Imbricarea semnelor atrage automat interferența semnificațiilor. Ideea de romantism interferează în timp și spațiu ideii de geniu, originalitate, inspirație, etc.. La fiecare nouă intersecție se produce o amplificare, deviere, deplasare de semnificații, prin adaosuri și contaminări de noi semnificații, modificări sau nuanțări de semnificații vechi, aglutinare de semnificații noi și vechi, grupate de fiecare dată în noi sinteze.

Conținutul ideilor literare devine în felul acesta defectiv prin definiție, supus mutațiilor, transformărilor, evoluțiilor, deplasărilor continui, observație de esența locului comun. Nu puține transferuri în zone heterogene, uneori foarte îndepărtate de punctul de plecare, se cer înregistrate la același capitol. Consecințele labilității, oscilării și deci „istoricizării" ideilor literare sunt considerabile prin chiar acest simplu, dar fundamental fapt: ideea literară se confundă cu propria sa semantică istorică, a cărei descifrare și lectură devine însuși obiectivul criticii ideilor literare. Ea urmează să „explice", să descrie mecanismul acestui fenomen de instabilitate „istorică". *Id est*, al transferului semantic implicat în și prin succesiunea textelor de idei și anume că faptele de polisemie apar adesea efemere, dar atât de puternice, încât echivalează în planul analizei sincronice, cu adevărate omonime. Toate transformările semantice notabile se produc în punctele nodale ale traiectoriilor istorice ale ideilor literare. Cauza originară a polisemiei ideilor literare este, după împrejurări, uzuală, intențională, contextuală, sau uzual-intențional contextuală, prin interferență involuntară sau voluntară. Determinante sunt, în orice împrejurare, accepțiile curente, în general imprecise sau personale, intențiile programatice ale emițătorului de idei literare (proiecte intelectuale, programe teoretice), contextele în care aceste idei sunt exprimate. Înțelegem prin „context" totalitatea determinărilor de ordin „istoric" (*Weltanschauung*, ideologic, social, individual și de orice altă natură), în cadrul cărora ideile literare sunt formulate[16].

În acest context, abolirea sau, cel puțin, atenuarea judecății de valoare se corelează cu încă o trăsătură specifică istoriilor literare actuale, și anume orientarea lor neopozitivistă. Dacă, pe de o parte, orice judecată de valoare este chestionabilă, iar, pe de alta, literatura este un reflex discursiv al structurilor materiale și sociale, calea cea mai potrivită pentru a scrie o istorie literară credibilă pare aceea de a te concentra mai mult asupra aspectelor factuale ale

[16] Adrian Marino, *Dintr-un dicționar de idei literare,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 227.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

fenomenului literar. Un rezultat al acestei reorientări este apelul tot mai mare la ajutorul unor discipline precum statistica, geografia, economia, sociologia. Rezultatul direct al acestei noi direcții este apariția unor noi specii precum geografia sau atlasul literar sau chiar a monografiilor problematice[17].

Tot în legătură cu acest aspect, tradiționalul *close-reading* tinde să fie substituit de ceea ce Franco Moretti numea *distant reading,* o metodă de abordare ce pare a conveni mult mai bine abordărilor de tip cantitativ ale literaturii. Un aspect foarte interesant pentru starea actuală a istoriei literare românești pe care Andrei Terian îl remarcă este că „nu în ultimul rând, chiar dacă se referă, prin însăși natura lor, la trecut, istoriile literare actuale nu au cum să nu vorbească, de fapt, și despre prezent – și, înainte de toate, despre fenomenul definitoriu al epocii noastre: globalizarea. Chiar și atunci când ele constituie doar istorii literare naționale, scrierile menționate la începutul acestei secțiuni (și multe altele încă adoptă, în abordarea obiectului lor, o perspectivă asumat intern-, trans- sau postnațională, care implică în egală măsură o privire de foarte sus a materiei și o componentă comparatistă. Desigur, acest lucru se justifică prin faptul că, privită din afară sau de deasupra, o literatură națională nu reprezintă niciodată o entitate izolată, ci o verigă sau, mai bine zis, un nod într-o rețea interliterară sau chiar planetară”[18].

Mai mult chiar, în condițiile globalizării, însăși compartimentările pur „naționale” ale literaturilor devin problematice, iar acest lucru se observă nu doar prin amploarea sporită a unor fenomene remarcate deja de istoriile literare tradiționale precum influențele sau traducerile (să nu uităm că la noi piața de carte a cunoscut cu traducerile o adevarată explozie în ultimele două decenii, o explozie care încă nu și-a terminat combustibilul) ci și prin intensificarea unor procese precum migrația (în toate variantele sale: diasporă, exil etc., bilingvismul sau aculturația, care se regăsesc din ce în ce mai des în istoriile literare din ultimele decenii. Iată, așadar, modul de ansamblu în care se prezintă orientările și caracteristicile istoriografiei literare actuale[19].

Această tridirecționalitate a istoriei literare pe plan universal cunoaște însă o transformare la noi. La întrebarea care ar fi trăsăturile proeminente ale tradiției istoriografice literare românești și în ce raport se situează ea cu cercetarea occidentală, o serie de cercetători de la Ion Simuț, la Andrei Terian și Eugen Simion au încercat să răspundă în ultimele decenii.

Totuși, înainte de a explora aeastă problemă, crede Terian, e necesar să vedem exact despre ce istorii ale literaturii române vorbim aici: „O observație preliminară în această privință este că, spre deosebire de alte literaturi est-europene, literatura română nu a avut până acum norocul de a fi impusă în circuitul internațional printr-o istorie literară care să fie recunoscută ca reper în domeniu. E adevărat că încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea literatura română a constituit obiectul mai multor istorii literare semnate de cercetători străini, dintre care majoritatea rămân chiar și în clipa de față surse de informație credibile. Avem în vedere, de pildă și cazul literaturilor poloneză prin Czeslaw Miłosz, *The History of Polish Literature*; bulgară prin Charles A. Moser, *A History of Bulgarian Literature: 865-1944*; și slovacă prin Peter Petro, *A History of Slovak Literature;* dar, desigur, lista poate fi extinsă. Din păcate, în România, ele nu numai că nu au fost traduse, dar au fost, în general, ignorate sau chiar primite cu ostilitate[20].

Trebuie aici să facem precizarea că Andrei Terian este unul din cei mai vehemenți suporteri ai exportării literaturii române dar și a criticii și istoriei literare pe care el o definește ca fiind de calitate. Problema valorilor care ar putea rezista unui asemenea export este tratată pe larg în volumul *Critica de export* publicat în 2013.

[17] Andrei Terian, *op. cit.,* p. 1234.
[18] *Ibidem.*
[19] *Ibid.*
[20] *Ibid.,* p. 1235.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

În aceste condiții ale unei ostilități fățișe față de critica și istoria literară venită din exterior, sursa cea mai utilă și mai actuală pe care un străin o are în momentul de față la dispoziție pentru a se informa asupra literaturii române sunt capitolele dedicate acesteia în cunoscuta *Istorie a literaturilor central- și est-europene* semnată de către Marcel Cornis-Pope și John Neubauer. Însă imaginea pe care și-ar face-o în urma unei asemenea lecturi ar fi, fără îndoială, una trunchiată, întrucât, lăsând la o parte capitolul dedicat „poetului național" în volumul al IV-lea, e mai mult decât evident că, în ceea ce privește genurile literare „clasice", istoria amintită privilegiază net proza în detrimentul poeziei. Sigur, acesta nu neapărat un reproș adus lucrării, unde, în ansamblu, literaturii române i se acordă un spațiu privilegiat. Terian pledează pentru poezie spunând că „nicio literatură nu poate fi înțeleasă fără poezia ei" mai există și problema faptului că „genul respectiv are o importanță și mai mare în cazul literaturii române, unde majoritatea bătăliilor canonice și a schimbărilor de paradigmă s-au concentrat în jurul fenomenului poetic."[21].

Nici istoriile literare traduse sau scrise direct de români pentru uzul străinătății nu s-au bucurat de un mai mare succes în afara granițelor țării. Cu o singura excepție, cea a *Panorama de la littérature roumaine contemporaine* (1938) a cunoscutului comparatist B. Munteano, care, în afara faptului că a beneficiat de prestigiul autorului (secretar timp de aproape două decenii al impunătoarei *Revue de littérature comparée* și de traducerile în engleză, germană, italiană și portugheză, reprezintă o apariție cu adevărat remarcabilă pentru vremea sa). Nu ne rămân așsadar spre analiză decât istoriile publicate în limba română.

O primă caracteristică a acestora despre care vorbeam la începuturile acestui studiu este faptul că istoriografia literară românească nu se reduce la istoria literaturii ca gen, ci acoperă o serie de alte cercetări specializate (monografii, studii specializate pe epoci etc.), în care un cititor dornic să cunoască fenomenul literar românesc găsește, de obicei, informații mult mai temeinice decât în istoriile literare „generale". În al doilea rând, nu e greu de constat că, chiar și după această restrângere a câmpului de analiză, istoriile literare românești sunt destul de numeroase, astfel încât se impune o nouă delimitare.

Delimitarea pe care Terian alege să o folosească este combinarea criteriului reprezentativității cu acela al actualității raportând patru istorii deja „canonice" acelea ale lui E. Lovinescu, G. Călinescu, I. Negoițescu și Nicolae Manolescu și alte patru recente, apărute după 2000 și semnate de Marian Popa, Eugen Negrici, Alex. Ștefănescu și Mihai Zamfir.

Pentru Andrei Terian istoria literară românească are un set clar de trăsături definitorii Prima ar fi faptul că spre deosebire de alte literaturi europene, în special vestice, în care s-a realizat încă de la începutul secolului trecut o disociere clară între critica academică (mai mult sau mai puțin „științifică" și critica „la zi" („impresionistă" și foiletonistică a fenomenului literar, în România această disjuncție nu s-a impus încă în mod ferm nici chiar în clipa de față. Afinitățile criticii românești cu critica franceză și absența unei puternice tradiții pozitiviste (sau măcar formaliste au făcut ca istoria literară să fie privită ca un domeniu în care un critic e „chemat" să se manifeste doar după sau doar în paralel cu o activitate cât mai îndelungată de cronicar literar. „Tocmai de aceea prototipul criticului român pare să fie acela al Demiurgului sau al nomothetului, capabil să legifereze în domeniul istoriei literare cu aceeași lejeritate cu care o face în recenziile de carte și care concepe astfel acest gen academic drept forma supremă de consacrare sau de verificare a autorității pe care și-a dobândit-o în timp"[22]. De altfel, se poate constata cu ușurință că toate istoriile „canonice" ale literaturii române au fost scrise de critici care și-au exersat anterior condeiul în calitate de cronicari literari și care au putut profita astfel din plin, în noua ipostază, de popularitatea pe care și-au câștigat-o în calitate de comentatori ai actualității literare.

[21] *Ibid.*
[22] *Ibid.*, p. 1236.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

Pe de alte parte, crede Terian, acest statut aparte al istoriei literare în cultura română se bazează, de fapt, pe o serie de opțiuni punctuale, precum privilegierea stilului în detrimentul „metodei" și al documentării, a judecății „de gust" în detrimentul unei analize conceptuale elaborate și a interpretărilor insolite în detrimentul contextualizării riguroase. Astfel, mulți dintre istoricii literari români tind să privească, cel puțin de la G. Călinescu încoace, istoria literară ca pe un gen mai degrabă literar, o „sinteză epică" decât ca pe o scriere în regim factual, cu veleități academice. ‹‹De exemplu, în textele teoretice ale lui G. Călinescu și la Nicolae Manolescu, documentarea riguroasă e repudiată la statutul de simplă istorie literară „auxiliară", rezervată doar celor incapabili să se ridice la „creație" și „sinteză". Această poziție de principiu se confirmă prin faptul că multe dintre istoriile literare mai recente ca de pildă, cele semnate de I. Negoițescu, Nicolae Manolescu, Alex. Ștefănescu sau Eugen Negrici se dispensează de note sau chiar de orice aparat bibliografic. Drept urmare, sursa și chiar autenticitatea mai multor citatele și referințe sunt greu de urmărit și de verificat››[23].

Acuzația majoră pe care Terian o aduce acestor lucrări de istorie literară, fie că vorbim de cele patru exemple considerate „canonice" sau de celelalte patru publicate după 2000, este cea a absenței unui aparat critic bine construit și a unui set de refereințe verificabil și credibil, precum și pasiune pentru interpretări insolite, exotice sau ieșite din tipare care, crede el, nu fac nici o favoare istoriografiei istoriei literare românești, mai ales a celei de data recentă[24].

Pe baza celor afirmate mai sus, putem încerca acum o situare de ansamblu a istoriografiei literare românești în raport cu cea occidentală. Iar, din cele mai multe puncte de vedere, acest raport se manifestă sub forma unor divergențe fundamentale: în literatura română nu s-a încetățenit încă tradiția istoriilor literare scrise în colaborare. Discontinuitățile literare, atunci când apar în istoriile literare românești, nu rezultă dintr-un program teoretic, ci apar mai degrabă ca lacune și neglijențe ale demersului istoriografic; în rest, modelul istoricilor literari români rămâne acela al „sintezei epice".

Desigur, revizuirile canonului despre care am tot discutat din diferite unghiuri axiologice, există în istoriile literare românești în viziunea lui Terian ‹‹nu atât ca efect al reabilitării vocilor marginale, „minoritare", ci ca urmare a subiectivității „gustului" sau, în cel mai bun caz, a aplicării criteriilor dominante ale prezentului asupra trecutului; or, aceste „criterii dominante" nu sunt nici chiar în momentul actual prea favorabile vocilor minoritare, dată fiind mentalitatea preponderent conservatoare a societății românești››[25].

Terian încheie spunând că aspirația neo pozitivistă nu constituie în momentul de față un deziderat pentru istoriile literare românești, care continuă să rămâne cantonate, într-o măsură mai mică sau mai mare, în prejudecata „gustului" și fără a fi cu totul absentă, dimensiunea comparatistă este folosită în istoriile literare românești vechi sau noi mai mult idiosincratic și tendențios decât sistematic. Concluzia generală pe care acesta o trage este că istoriile literare românești actuale sunt profund defazate față de proiectele echivalente de pe plan internațional: ‹‹cel mai evident este acest aspect în ceea ce privește aspectele teoretice și metodologice, a căror evoluție pare a se fi oprit, pentru istoricii literari români, undeva prin anii 70, la „estetica receptării" a lui Hans-Robert Jauss și la istoria mentalităților a lui Fernand Braudel (ambii citați de Nicolae Manolescu în prefața Istoriei sale, fără a fi, însă, urmați în mod consecvent››[26].

Vedem deci că problema formelor istoriei literare din ultimele două decenii este cu mult mai complicată decât ar fi părut la o primă vedere. Istoriile lui Nicolae Manolescu, ale lui Marian Popa sau chiar ale lui Alex. Ștefănescu sunt culegeri de recenzii, articole sau eseuri, mai vechi sau mai noi, în cazul lui Marian Popa, chiar note ale acestuia dintr-un dicționar literar.

[23] *Ibid.*, p. 1237.
[24] *Ibid.*
[25] *Ibid.*, p. 1240.
[26] *Ibid.*

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

Pe de altă parte, Ion Holban aduce cu istoria sa o culegere de monografii de scriitori organizate într-un mod care poate părea haotic la o primă analiză. La celălalt pol, Cornel Ungureanu scrie pe lângă volumele sale dedicate literaturii române în exil o *Geografie a literaturii române azi* care e jumătate eseu critic, jumătate istorie literară. Concluzia lui Terian a fost că istoriografia istoriei literare românești nu a fost niciodată foarte bună la a respecta limitele care guvernează hotarul dintre critica și istoria literară. Principalul motiv al acestei lipse de separație este, consideră el, o lipsă de separație a cronicarilor literară de critica academică și deci pe deoparte absența unor voci disidente care să conteste canonul oficial, iar pe de altă parte lipsa de popularitate a tomurilor de excepțională valoare a unor figuri care nu sunt însă în ochiul public prin cronici literare sau o prezență constantă pe scena febrilă a criticii literare instant. Se simte acerb, crede el, lipsa unei critici academice care să ducă la rândul ei la o istorie literară propriu-zisă care să nu fie o culegere de forme de critici literare.

Totuși dincolo de criticile lui Andrei Terian, istoriografia istoriei literare românești post-decembriste pare să beneficieze totuși de această aparentă înceţoşare a granițelor dintre formele criticii și cele ale istoriei literare. La urma urmei scopul istoriei literare este cel de a construi o imagine a operelor, autorilor, curentelor, tendințelor și evenimentelor literare specifice unei epoci, dar și unui spațiu geografic. Am putea întradevăr să fim mai exigenți în aplicarea unor criterii de separație mai clare în ceea ce privește formele criticii și istoriei literare. Dar ar mai fi aceasta o imagine corectă a spațiului literar românesc surprins la acest moment în timp?

Intențiile lui Andrei Terian sunt într-adevăr nobile și poartă în ele speranțele unei întregi generații de critici și istorici literari care l-au precedat și inspirat: racordarea culturii românești la Occident, recuperarea unei percepute întârzieri, ocuparea unui loc cât de cât important pe scena istoriei. Dar în ceea ce privește relevanța acestor ambiții, precum și despre aspectul lor pozitiv sau mai degrabă nociv pe care îl au asupra lumii literare românești discuţia rămâne încă deschisă.

BIBLIOGRAPHY

1. Bloom, Harold, *The Western Canon. The Books and School of the Ages*, Harcourt Brace & Company, New York, 2004.
2. Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc,* Editura Miberva, Colecţia „Momente şi sinteze”, Bucureşti, 1972.
3. Hollier, Denis, (ed.), *A New History of French Literature. A Panorama of Literature in Its Cultural Context – Music, Painting, Politics, and Monuments Public and Private*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 1989.
4. Marcus, Greil, Sollors, Werner, (eds.), *A New Literary History of America*, Harvard University Press, Cambridge, MA. & London, 2009.
5. Marino, Adrian, *Istoria literară,* în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XX, Cluj-Napoca, 1969.
6. *Idem, Dintr-un dicționar de idei literare,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
7. McDonald, Christie, Suleiman, Susan Rubin, (eds.), *French Global: A New Approach to Literary History*, Columbia University Press, New York, 2010.
8. Moretti, Franco, *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for Literary History*, Verso Publishing, London/ New York, 2005.
9. Negrici, Eugen, *Literatura română sub comunism:1948-1964*, Ediţia a II-a, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 2012.
10. Popa, M. Constantin, *Interviu cu Iulian Boldea*, în revista „Mozaicul”, nr. 3/2012.
11. Simuț, Ion, *Incursiuni în literatura actuală,* Editura Cogito, Oradea, 1994.
12. *Idem, O carte în dezbatere: Ce s-a întâmplat cu literatura română,* în „România literară”, nr. 2/2006.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)

13. *Idem, Comentarii Critice: Tristeţea Istoriei,* în „România Literară”, nr. 51-52/2007.
14. *Idem, Comentarii critice: Ce s-a întâmplat cu literatura română în post-comunism. Simptomatologie generală,* în „România literară”, nr. 6/2008.
15. *Idem, Trei dicţionare cronologice ale culturii române*, în revista „Cultura” a Fundaţiei Culturale Române, nr. 517 din 21 mai 2015.
16. Stanomir, Ioan, *Mihai Zamfir şi arta istoriei literare. O revenire,* în Revista „La Punkt”, 23 ianuarie 2013.
17. Terian, Andrei, *O cercetare critică asupra istoriografiei literare românești,*în volumul I al Conferinței „European integration-between tradition and modernity”, Editura Universității „Petru Maior”, Tîrgu Mureș, 2005.
18. *Idem*, *Critica de export*, Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, Bucureşti, 2013.
19. Tudurachi, Adrian, *Pentru o istorie a memoriei literare,* în „Convorbiri literare”, 6 iunie 2014.
20. Ungureanu, Cornel, *La Vest de Eden*, Editura Amacord, Timişoara, 1995.
21. Valdés, Mario J., Kadir, Djelal, (eds.), *Literary Cultures of Latin America: A Comparative History*, *vol. I-III*, Oxford University Press, New York, 2004.
22. Zamfirescu, Dan, *N. Iorga- Etape către o monografie,* Editura Eminescu, Bucureşti, 1981.

BDD-A25682 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 03:00:27 UTC)